

CENTRE
FOR COMPARATIVE
STUDIES
OF CIVILISATIONS
JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW

The Polish Journal of the Arts and Culture. New Series 16
(2/2022): 131–149 [ARTYKUŁ]
DOI:10.4467/24506249PJ.22.013.16836

Znaczenie malowanych jaj w ukraińskiej obrzędowości

Yuliya ZLOCHEVSKA <https://orcid.org/0000-0002-0521-154X>

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie

E-MAIL: zlochevska.99y@gmail.com

Abstract

The Role of Easter Dyed Eggs in Ukrainian Rituals

The article describes the phenomenon of one of the oldest and most significant fields of Ukrainian folk art – Ukrainian Easter dyed eggs, represents the mythical origins of Easter dyed eggs, explains the process of making decorated eggs and highlights their role in Ukrainian folk ceremonies, mainly spring and Easter rites and traditions. In purpose to demonstrate the phenomenon of Ukrainian painted eggs, the author formulates a hypothesis from which it follows that the Easter dyed egg plays a very important role in Ukrainian rituals, both pagan springtime and Christian Easter. The article refers to the achievements of Ukrainian researchers in this area of study, notably the scientific studies of Mykoly Sumcova, Erasta Biniashевского, Vasylia Sapigi, Oleksy Voropaja and others.

KEYWORDS: *egg, Easter dyed egg, pysanka, Ukrainian folk art, rituals, traditions*

SŁOWA KLUCZOWE: *jajo, pisanka, ukraińska sztuka ludowa, obrzędowość, tradycje*

Wprowadzenie

W drugiej dekadzie XXI wieku w społeczeństwie ukraińskim daje się zauważyć powrót do ludowych tradycji i zwyczajów oraz szczególnie wzrost świadomości historycznej i narodowej Ukraińców, wynikający z przyczyn politycznych oraz społeczno-psychologicznych. Dlatego odrodzenie ludowych zwyczajów, tradycyjnego rzemiosła i sztuki stanowi ważny aspekt kultury współczesnej

Ukrainy. Niniejszy artykuł przedstawia jeden z najstarszych obszarów ukraińskiej sztuki ludowej, jakim jest pisankarstwo, to znaczy sztukę wykonywania pisanek, czyli zdobienia – malowania ptasich jaj. Fenomen ukraińskiego pisankarstwa omówiono w tym artykule w szerokim kontekście kulturowym: autorka wyjaśniła bliskoznaczne pojęcia „pisanka” oraz „kraszanka”, przedstawiła przybliżoną mityczną genezę ukraińskiego pisankarstwa, proces wytwarzania zdobionych jaj wraz z charakterystycznymi zwyczajami i obrzędami z nim związanymi. W niniejszym artykule fenomen ukraińskich pisanek i kraszanek został potraktowany jako element odgrywający bardzo ważną rolę w bogatej kulturze duchowej tego kraju.

Pisanka i kraszanka

Ukraińska nazwa „pisanka” (ukr. писанка) pochodzi od słowa pi-sać (ukr. писати), które oznacza malowanie i nanoszenie wzorów oraz dotyczy jaja (wydmuszki) ozdobionego skomplikowanymi wzorami (Сумцов 1891, 4–5). Oznacza więc zwyczaj zdobienia obiektu, to jest ptasiego jaja, malowanymi ornamentami. Należy podkreślić, że słowo „pisanka” jest używane w języku ukraińskim nie tylko w sensie dosłownym, ale także w znaczeniu metaforycznym (Грінченко 1909, 152). Uwidacznia się to na przykład w następujących sytuacjach:

1. Gdy ktoś lub coś jest bardzo pstrokate lub jaskrawo pomalowane. Na przykład: „Wypisz-wymaluj pisanka!” ([tłum. własne Y.Z.], ukr. як писанка лани!, dosł. „jak pisanka łany”, Сосюра 1961, 50); „Jaki piękny fartuch! O Boże, jak pisanka” ([tłum. własne Y.Z.], ukr. Який чудовий хвартух! Йй-богу, наче писанка, Нечуй-Левицький 1956, 104);

2. W stwierdzeniach podkreślających, że coś jest bardzo piękne lub dobre. Na przykład: „Posadźmy ogród, dzieci, jak zakwitnie, to nasza wieś znów będzie jak pisanka” ([tłum. własne Y.Z.], ukr. Посадимо, діти, садочок, зацвіте він, то знов буде наше село, мов писанка, Мороз 1959, 47). „Wieś na naszej Ukrainie – jak niby-pisanka wieś, Zielonym gajem zarosła” ([tłum. własne Y.Z.], ukr. Село на нашій Україні – неначе писанка село, Зеленим гаєм поросло, Шевченко 1911, 9);

3. Gdy mówi się o pięknej kobiecie lub dziewczynie. Na przykład: „Chodź, znajdę ci dziewczynę jak pisanekę” ([tłum. własne Y.Z.], ukr. Приходь, найду тобі дівчину як писанку, Стельмах 1972, 119). „Jan Huculski przybył z Podola i przywiózł też swoją pisanekę-córkę, aby po raz pierwszy pokazać ją ludziom jako dorosłą, wychowaną dziewczynę” ([tłum. własne Y.Z.], ukr. Ян Гуцульський прибув з Поділля, привіз і свою писанку-дочку, щоб уперше показати її на люди дорослою, вихованою, Ле 1940, 29).

Pojęcie pisanki zostało omówione w wielu słownikach, głównie w pracach ukraińskich oraz rosyjskich badaczy, na gruncie ukraińskim jednak najczęściej są wykorzystywane definicje Witalija Żajworonka oraz Mykoły Sumcowa. Według definicji Żajworonka, pisanka oznacza malowane wielkanocne jajo kurze lub wykonane z drewna, które zostało udekorowane różnorodnymi motywami zdobniczymi – geometrycznymi, roślinnymi, zwierzęcymi. Według badacza każdy kolor w malarstwie pisankowym ma określoną symbolikę. Malowane jajko symbolizuje źródło życia, a także wszystko to, co żyje. Autor podkreśla, że zwyczaj zdobienia pisanek pochodzi z czasów przedchrześcijańskich. Zaznacza także, że od początku uznawano właściwości ochronne pisanek (Жайворонко 2006, 450–51). Również według Sumcowa początki pisanek, czyli malowanych jaj, sięgają czasów przedchrześcijańskich, co poświadczają znaleziska w kurhanach. Pierwotnie były one związane z przedchrześcijańskim ludowym zwyczajem powitania wiosny, później przeniosły się do obrzędu obchodów chrześcijańskiej Wielkanocy. Pisankarstwo jest powszechną formą sztuki dekoracyjnej u wielu ludów (słowiańskich i innych) (Сумцов 1891, 6–7). Kraszanka natomiast to jajko (gotowane) barwione na jeden kolor farbami roślinnymi (napary z łupin cebuli, buraków, marchewki, liści pokrzywy, brzozy, kwiatów rumianku, kory drzew, substancji organicznych pochodzenia zwierzęcego itd.). Nazwa pochodzi od słowa красити – kolorować, barwić (Мельничук 1982, 214–215). W wyniku tego procesu jaja przybierały kolor żółto-brązowy o różnej intensywności. Najczęściej jednak barwiono je na czerwono, co wiązało się z symboliką miłości oraz życia wiecznego. W XX wieku zaczęto również zdobić jaja różnymi przemysłowo produkowanymi barwnikami spożywczymi, uzyskując efekty dalekie od tradycyjnej gamy kolorów stosowanych w tej sztuce. Główna różnica pomiędzy pisanekami a kraszankami polega na tym, że

kraszanki to jajka barwione na jeden kolor, natomiast pisanki zdobione są ornamentami wykonywanymi woskiem oraz farbami za pomocą specjalnego narzędzia – pysaczok (ukr. писачок) (Сумцов 1891, 13).

Mityczna geneza pisanek

Historia pisanek sięga czasów starożytnych i wiąże się z wyobrażeniami religijnymi ludzi, związanymi w szczególności z kultem płodności i z obrzędem wiosennego odradzania się życia. Już w czasach starożytnych uważano jajko za prototyp wszechświata i jego stworzenia, za symbol słońca i ożywienia. W tym znaczeniu występowało ono u większości ludów świata¹. Także w Ukrainie pisanka jako symbol wiosennego odrodzenia przyrody sięga dalekiej przeszłości i wiąże się z rytuałami nawiązującymi do cyklu wegetacji. W chrześcijaństwie uległy one modyfikacji i zyskały nowe znaczenia. Z tego względu wszystkie znane ukraińskie przekazy mówiące o powstaniu pisanek można podzielić na dwie grupy – na stare mity o powstaniu magicznych pisanek, wywodzące się jeszcze z tradycji przedchrześcijańskich oraz mity o pisankach uznawanych za jaja wielkanocne, a więc związane z religią chrześcijan.

Według Wasylija Sapiehy Wielkanoc w Ukrainie to między innymi święto wiosennego odrodzenia, odnowienia przyrody, które w czasach przedchrześcijańskich obchodzono wraz z nadejściem równonocy wiosennej (Санира 1993, 51–52). Władimir Propp, twierdzi, że najważniejsze chrześcijańskie święta, a mianowicie narodziny, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa, mają przedchrześcijańskie pochodzenie i niejednokrotnie nawiązują do tych starych obrzędów. Podobnie motywy zdobnicze na pisankach wywodzą się z archaicznej symboliki i stale zachowują tę symbolikę,

¹ Mít o stworzeniu świata z jajka jest archetypem fabuły, który odzwierciedla mitologiczny scenariusz stworzenia, dlatego jajko jako symbol początku można znaleźć w mitach i opowieściach wielu kultur, a mianowicie w kulturze: egipskiej (bóg słońca Ra powstaje z Jaja Świata zniesionego przez ptaka, wielkiego Gogotuna), greckiej (świat powstaje z jaja zniesionego przez ptaka Feniksa w świątyni Heliosa), rzymskiej, hinduskiej (złote jajo, z którego wykuł się Brahma), etruskiej (jajo jest symbolem życia wiecznego i wiecznej nadziei na powstanie z martwych), chińskiej (niebo i ziemia są złączone w całość jak kurze jajo) itd. (Мелетинский 2012, 180–182).

choć z czasem pojawiły się jej inne interpretacje. Podkreśla to obraz świata, a także wiele starożytnych symboli życia i płodności, które widzimy na zdobionych jajach (Пропп 1995, 15).

Warto w tym miejscu podać przykłady kilku najbardziej znanych mitów ukraińskich odnoszących się do powstania pisanek. We współczesnej Ukrainie funkcjonują trzy mityczne opowieści na ten temat, odwołujące się do czasów przedchrześcijańskich lub do pewnego wyobrażenia o tych czasach. Wpisują się one w tak zwaną tradycję wynalezioną (Hobsbawm, Ranger 1983), ponieważ znane źródła historyczne nie przywołują wprost żadnej z nich. Według współczesnego wariantu mitologii słowiańskiej pisanka jest symbolem czci praojca świata, potężnego boga Roda, który ma zdolność przekształcania się w ptaka-sokoła. *In illo tempore* – albo u początku czasów – Sokół-Rod zniósł złote jajo, z którego narodził się istniejący teraz wszechświat.

Według innego mitu z tej grupy pisanki przyniosły ludziom ptaki. Pewnej srogiej zimy ptaki nie zdążyły odlecieć do ciepłych krajów, ludzie ogrzali je więc i wypuścili. Wraz z nadejściem wiosny, ptaki wróciły i przyniosły na skrzydłach dziwne, kolorowe jaja. Od tego czasu wiosną ludzie zaczęli malować pisanki. Wierzyli, że ptaki wiedzą więcej od nich, znają tajemnicę życia, dlatego przynoszą symbol narodzin, Słońca, zmartwychwstania.

Jednym z najbardziej popularnych mitów o powstaniu pisanek jest historia o smoku karpackim. Opowiada ona o tym, że pod ziemią żyje zakuty w łańcuchy groźny stwór będący symbolem zła. Uważano, że jeśli ludzie będą robić dużo pisanek, to na ziemi pojawi się więcej dobra i to jeszcze bardziej okiełzna smoka. Jeśli natomiast będzie ich mało, podtrzymujące go łańcuchy osłabną i zło wydostanie się na powierzchnię. W ten sposób zachęcano do tworzenia jak największej liczby pisanek, aby na świecie było więcej dobra niż zła. Mit ten mówi również o tym, że jeśli zwyczaj malowania jaj zostanie zapomniany, to zakuta w łańcuchy bestia zerwie swoje więzy i zniszczy życie na Ziemi (Біняшевський 1968, 187). Prawdopodobnie z tego właśnie przekazu pochodzą dwa bardzo znane ukraińskie przysłowia: „Dopóki będą pisać pisankę, będzie pokój” oraz „Na świecie będzie miłość, dopóki ludzie będą malować pisankę” (Топоров 1980, 291-295).

Dużo więcej legend o pisankach przynosi tradycja chrześcijańska. Oleksa Woropaj w swoich dziełach opisuje niektóre z nich,

przedstawiając region, w którym się upowszechniły. Na przykład na Kijowszczyźnie jest znana opowieść, która mówi, że kiedy Jezus Chrystus przechodził ze św. Piotrem przez pewną wieś, spotkał Żydów, którzy zaczęli rzucać w Niego kamieniami i grudami ziemi. Gdy tylko kamień dotknął ubrania Jezusa, stawał się pisanką, a gdy dotknęła go gruda ziemi, zmieniała się w kraszankę. Święty Piotr zbierał je wszystkie do swoich kieszeni, a później rozdawał ludziom. Według tej opowieści ów dar świętego Piotra zapoczątkował zwyczaj robienia pisanek na Wielkanoc (Воропай 1993, 323).

Legenda z Połtawszczyzny mówi, że Matka Boska zdołała pisanki, gdy Jezus był mały i dziecko bardzo się cieszyło z tych malowanych jajek (Воропай 1993, 323). Legenda pochodząca z Galicji opowiada natomiast, że biedny człowiek niósł w koszyku jajka na targ, podczas gdy żołnierze krzyżowali Jezusa Chrystusa. Krzyż był ciężki i Jezus niejednokrotnie upadał pod jego ciężarem. Człowiek ten, widząc cierpienie Zbawiciela, zostawił swój koszyk na drodze, a sam poszedł pomóc Jezusowi nieść krzyż aż do miejsca ukrzyżowania. Kiedy mężczyzna wrócił do swojego koszyka, zobaczył, że jajka zamieniły się w pisanki (Воропай 1993, 324). Z kolei w obwodzie czerkaskim popularna stała się opowieść o tym, że Żydzi i wszelkiego rodzaju niewierzący kusili Chrystusa w czasie drogi krzyżowej. Podnieśli kilka kamyków, włożyli je do chusteczki i zapytali Zbawiciela: „Co jest w chusteczce?”, a Chrystus odpowiedział: „Malowane i zdobione”. Gdy dla zabawy zajrzeli do chusteczki, zobaczyli w niej pisanki. W tym regionie znana jest jeszcze inna opowieść, według której krew z ran ukrzyżowanego Chrystusa ściekała na kamienie pod krzyżem, a każdy kamień zamieniał się wówczas w jajko czerwonego koloru. Zgodnie z inną opowieścią również lży stojącej pod krzyżem Matki Boskiej, które kapały na kamienie, zamieniały się w małe zdobione jajka (Воропай 1993, 325).

Według Huculów zamieszkujących obszar Karpat Wschodnich wkrótce po swoim zmartwychwstaniu Chrystus pokonał diabła i zakuł go w 12 żelaznych łańcuchów w lochu pod Golgotą, za 12 żelaznymi drzwiami, które zostały zamknięte na 12 żelaznych zamków. Bestia nadal była jednak silna, dniem i nocą próbowała zerwać okowy. Zdjęła już 11 żelaznych zamków i otworzyła 11 żelaznych drzwi. Uważano, że gdy diabeł pokona ostatnią, dwunastą

barierę, zło wyjdzie na światło dzienne i świat się skończy. Gdy jednak w czasie Wielkanocy w cerkwi biją dzwony, a ludzie pozdrawiają się słowami „Chrystus zmartwychwstał!” i obdarowują się pisankami, dobro triumfuje, dlatego wszystkie okowy i zamki, które strzegą świata przed diabłem, zostają ponownie zamknięte. Ten stan będzie trwał tak długo, jak długo ludzie będą malowali pisanki i składali sobie życzenia (Воропай 1993, 327). W tej ostatniej legendzie pojawia się motyw podobny, jak w omówionym wyżej słowiańskim micie o karpackim smoku, co potwierdza, że w kulturze ukraińskiej przygotowanie pisanek pełni funkcję ochronną: jest gwarantem bezpieczeństwa ludzi, którym grozi mityczna postać symbolizująca zło i zniszczenie świata.

Warto jeszcze wspomnieć, że na terenie całej Ukrainy powszechne stały się dwie legendy wyjaśniające pochodzenie pisanek. Pierwsza mówi o tym, że dawno temu, kiedy Jezus miał zostać ukrzyżowany, Matka Boska gorzko płakała, nie wiedząc, jak uratować swego syna. Postanowiła przynieść prezent Piłatowi, by wzbudzić jego litość. Tym podarunkiem miały być pisanki. Szybko zabrała się do pracy. Zaczęła pisać piękne wzory na białych jak śnieg jajkach. Gdy tylko matczyna łza spadała na jajko, natychmiast stawała się czerwona jak krew. Gdy pomalowała w ten sposób kilkanaście jaj, zawiązała je w chusteczkę, poszła do Piłata i padła przed nim na kolana. Wtedy chustka, w której niosła dar, rozwiązała się, a wszystkie pisanki rozsypały się po całym świecie; pojawiły się także w Ukrainie (Воропай 1993, 327). Według innej legendy Maria Magdalena przyszła do cesarza rzymskiego Tyberiusza z wieścią o zmartwychwstaniu Chrystusa i dała mu w prezencie jaja. Cesarz nie wierzył, że Jezus zmartwychwstał i powiedział: „Prędzej to jajko stanie się czerwone, niż dojdzie do możliwego powstania z martwych”. Wtedy właśnie jajko na oczach wszystkich przybrało barwę czerwoną (Воропай 1993, 328).

Proces przygotowywania pisanek

Ponieważ pisankom przypisywano magiczną moc, ich przygotowanie jest obrzędem o dość precyzyjnie wyznaczonych regułach. W obawie przed złym okiem, które mogłoby sprawić, że zdobione jaja stracą swoją moc, przygotowywanie pisanek odbywało się

najczęściej w ściśle rodzinnym gronie. Kobiety pisały swoje jajka wieczorem, żeby nikt obcy nie wszedł w tym czasie do domu i nie zapeszył, nie zaczarował ich pracy. W różnych regionach obowiązywały różnorodne tradycje. Czasami jaja zdobiły tylko dziewczynki (symboliczne znaczenie dziewictwa – niewinności i niepokalania), kiedy indziej tylko matki (symboliczne znaczenie macierzyństwa), a dzieci przyglądały się i uczyły. W dawnych czasach w Ukrainie proces malowania jajek był kojarzony ze szczególną świętością, dlatego traktowano go jak obrzęd religijny. Warto podkreślić, że zdobione jajko miało w domu status podobny jak ikona, było przechowywane za ikoną, która znajdowała się w tzw. czerwonym rogu domostwa. Dlatego ukraińskie pisankarstwo do dziś jest pełne głębokich treści duchowych o znaczeniu sakralnym (Воропай 1993, 334). Uwidacznia się to na przykład w zwyczaju śpiewania pieśni, nazywanych wesnianki² lub hajiwki³, przy czym do każdego wzoru była przypisana inna pieśń (Бетухов 1902, 74). Przede wszystkim jednak duchowość wyraża się w specjalnych modlitwach towarzyszących pisaniu jaj. Wierzono, że nie tylko trzeba umieć udekorować pisankę, ale także należy wiedzieć dokładnie, kiedy to robić, umieć się modlić, a przede wszystkim – wiedzieć i rozumieć, jaką pisankę komu podarować, żeby symbolika jajka odpowiadała znaczeniu подарunku. Modlitwy napępiały symbole znaczeniami, wewnętrzną energią i emocjami, które nadawały pisankom moc spełniania życzeń. Dlatego kobiety i dziewczęta przygotowywały się do procesu zdobienia jaj z wyprzedzeniem. Miały uspokoić myśli, wyciszyć się, nie chować do nikogo urazy, nie gniewać się itd. Wierzono, że trzeba być bardzo spokojnym, zrównoważonym, skoncentrowanym, mieć dobry humor, by zdobienie jaj się udało. W przeciwnym razie można było zapomnieć o jakimś szczególe, niweczając cały efekt. Niestarannie pomalowane jajko nie miało cudownej mocy, a rozbite otaczano zabobonnym lękiem. Aby zneutralizować tę negatywną moc, skorupkę należało pokruszyć,

² Wesnianka (ukr. веснянка) – chóralna obrzędowa pieśń ludowa, mająca charakter magiczny, towarzysząca wschodniosłowiańskiemu obrzędowi przywoływania (ukr. закликання) wiosny, w której śpiewano o przebudzeniu natury, miłości, nadziei wielkich zbiorów itp.

³ Hajiwka (ukr. гаївка) – ludowa pieśń obrzędowa, którą w przeciwieństwie do wesnianek śpiewano wyłącznie na Wielkanoc.

zakopać w ziemi lub wrzucić do wody, inaczej można się było spodziewać różnych nieszczęść dla rodziny i domu.

Istniało wiele zakazów i nakazów związanych z procesem tworzenia pisanek. Na przykład złe myśli w trakcie pracy mogły przynieść szkodę osobie, której pisanekę później wręczano. Nieczyste myśli, gniew, kłótnia – wszystko to mogło zakłócić proces zdobienia jaj. Wydaje się, że dlatego ludzie przemieszczający się z miejsca na miejsce nie mogli wykonywać pisanek – „przynosili” bowiem emocje ludzi napotkanych w drodze (Берухов 1902, 74).

Jeśli chodzi o czas wykonywania pisanek, to na Święto Czterdziestu Męczenników z Sebasty (obchodzono je 22 marca, a więc w czasie astronomicznego początku wiosny) w XIX wieku wykonywano pisanek z ornamentem zwanym „czterdziestoklince”. Wszystkie inne pisaneki zaczynało przygotowywać w okresie Wielkiego Postu, ale w różnych regionach Ukrainy odbywało się to w odmienny sposób, w zależności od miejscowych tradycji. Na przykład pisaneki mogły być zdobione przez cały Wielki Post lub tylko w jego ostatnim tygodniu, zwłaszcza w Czysty Czwartek (Wielki Czwartek). Wyjątkiem są niektóre wsie w zachodniej Ukrainie, gdzie pisaneki malowano po południu w Wielkanoc. Zakończenie pisania także przypadało w różnych terminach. Przeważnie była to Wielka Sobota, ale przykładowo w obwodzie lwowskim jaja pisano też po Wielkanocy, aż do Niedzieli Przewodniej, która jest obchodzona w pierwszą niedzielę po Wielkiej Nocy, a w niektórych wsiach – aż do Zielonych Świątek (Ястребов 1894, 28–32).

Substancje, materiały i narzędzia używane w pisanekarstwie, takie jak woda, воск, ogień, farby, miały szczególne, symboliczne znaczenie rytualne. Do robienia pisanek używano jaj kurzych, żurawich, gęsich, kaczych oraz dzikich gołębi. Później zaczęto stosować tylko jaja kurze, przy czym musiały one pochodzić od młodych kur niosek, w czasie pierwszego roku ich życia. Oprócz jaj gospodyni potrzebowała do zdobienia „nieskalaną wodę”⁴ i krzesany ogień⁵, nowe garnki, nową serwetkę, воск pszczeli, świece,

⁴ Dosłownie „woda nieskalana” (ukr. непочата вода) jest pobierana ze źródła przed wschodem słońca – uważa się, że wtedy nikt jej jeszcze nie zaczerpnął.

⁵ Dosłownie „nieotwarty ogień” (ukr. невідкритий вогонь) – to ogień, który był rozpalany przez gospodarza za pomocą tarcia aż do pojawienia się pierwszej iskry, bez użycia świec.

farby i przełamaną kość z widełek obojczyka koguta. Gospodarz domu zapewniał ogień, a gospodyni wodę zaczerpniętą o północy albo wcześniej rano z siedmiu źródeł. Wierzono, że taka woda ma specjalną moc uzdrawiania. Warto podkreślić, że według ludowej tradycji trzeba było nieść tę wodę, nie cofając się ani nie patrząc na boki. Kobięcie, która niosła naczynie z wodą, nie wolno było się witać ani odpowiadać na pytania, gdy spotkała na drodze innych ludzi. Koniecznie musiała zachować całkowite milczenie (Сумцов 1891, 15). Nikt, poza samą gospodynią, nie miał prawa dotknąć przedmiotów związanych z przygotowaniem pisanek (Таранущенко 1927, 71-72).

Farby do malowania pozyskiwano z płatków kwiatów, kory, korzeni i liści drzew. Jajka najczęściej barwiono na kolor czerwony, ale popularne były też żółte, zielone i wiśniowe. Warto podkreślić, że w Ukrainie pisanki nigdy nie były gotowane ani spożywane, ponieważ pokrywały je magiczne znaki związane ze pradawnymi wierzeniami, a świadomość ich znaczenia kultowego przetrwała do czasów współczesnych. Poszczególne rodziny przygotowywały różną liczbę pisanek na święta. Zależało to od ich zamożności, a także od tego, czy w rodzinie były dziewczynki – im było ich więcej, tym więcej robiono pisanek. Zazwyczaj przygotowywano 12-60 malowanych jaj, a czasem nawet więcej.

Jajo malowane w obrzędach wiosennych

Zwraca się uwagę na wykorzystanie malowanych jaj w obrzędach i zwyczajach. Badacze zauważyli, że ich wykonanie stanowiło integralną część wiosennych obrzędów agrarno-magicznych, w których ozdobione skomplikowanymi wzorami pisanki odgrywały ważną rolę. Jak już wspominałam, zwyczaj malowania jaj związany jest z przedchrześcijańskim świętem wiosny, które traktowano jako budzenie się przyrody po długim zimowym śnie, zwycięstwo dobra nad złem, światła i ciepła nad ciemnością. Można powiedzieć, że z czasem archaiczne koncepcje przekształciły się w chrześcijańską formę religijną i w ten sposób istniały nadal w nowej postaci. Jajko wielkanocne stało się więc jednym z głównych symboli zmartwychwstania Chrystusa (Біняшевський 1968, 89; Воропай 1993, 371).

W obrzędach wiosennych na Słowiańszczyźnie powszechnie stosowano różne magiczne czynności związane z jajkami. W dawnych czasach każda kobieta potrafiła przekształcić zwykłe kurze jajko w magiczną pisankę. Gospodyni miała z roku na rok „odnawiać świat”, a wszystko to wyrażało się we wzorach zdobiących pisanki. Pierwotnie malowanie jaj przypadało na dni równonocy wiosennej. W tym czasie malowano więcej czerwonych pisanek, które kojarzyły się z kolorem słońca. Wierzono, że w ten sposób ludzie pomagają wiosennemu słońcu nabrać sił na lato. Malowane wiosną jaja niosły ze sobą obrazy odradzającej się przyrody: zaorane i zasiane pola, rośliny, nasiona i owoce – symbole przyszłych zbiorów. Taką pisankę należało przechowywać przez cały rok aż do następnej wiosny. Przywoływanie wiosny odbywało się za pomocą wykonania tańca i obrzędowych pieśni ludowych, wspomnianych wcześniej wesnianek oraz hajiwek.

Wesnianki zaczyna się śpiewać w pierwszą niedzielę Wielkiego Postu, gdy młodzi ludzie wybierają na całą wiosnę „brzozę wiosenną”, niezamężną młodą kobietę, która będzie przewodzić śpiewom, czyli przywoływaniu wiosny. Tym zbiorowym pieśniom towarzyszą magiczne czynności i tańce, trwające do Świętego Jerzego (Селиванова 2008, 21)⁶. Sposób wykonywania wesnianek wyraźnie potwierdza ich rytualne przeznaczenie. Śpiewające kobiety intonują melodię głośno, niemal krzyżąc, w bardzo wysokich rejestrach, wzmacniając przy tym akustyczne spektrum wysokich alikwotów, co zapewnia szczególną lotność dźwięku. Potężnym środkiem archaicznego odwoływania się do bóstwa było tradycyjne wołanie na końcu, a czasem w środku strofy (Єфремов 2016, 56-73). Wesnianki są wykonywane prawie zawsze równocześnie z tańcami, korowodami i zabawami, które mają „przywołać” wiosnę i dobre zbiory. Wierzono, że wszystko, co zostanie przekazane podczas obrzędów, z pewnością się spełni.

W zachodnich regionach Ukrainy śpiewa się także pieśni zwane hajiwki. Podobnie jak wesnianki, są one wykonywane głównie przez dziewczęta. Pieśni mają często formę dialogową, towarzyszą korwodom; przypominają grę towarzyską, gdyż łączą śpiew z tańcem, mimiką, sztuką sceniczną. Treść hajiwok jest zróżnicowana. Temat pieśni obejmuje zarówno pochwałę nadejścia wiosny (ukr. А вже

⁶ W tym kontekście badaczka odnosi się do tradycji ukraińskiej.

весна скресла квітами), naśladowanie odpowiednich czynności (ukr. Ой зацвіли огірочки, Ой, чи ти бачив як сіють мак), jak i utwory o miłości (ukr. Ми голубку уловили). Hąjwki grano przez trzy dni Wielkanocy aż do późnego wieczora. Wszystko to działo się w pobliżu cerkwi, a po zakończeniu śpiewu hąjwek dziewczęta i chłopcy przechodzili przez wieś na *majdan* – główny plac na wsi, cały czas śpiewając pieśni ludowe. Ostatni raz w roku utwory te były wykonywane tydzień po Wielkanocy, w okresie Radonicy (ukr. Радуниця lub w tradycji chrześcijańskiej Проводи) (Жайворонок 2006, 126).

Warto podkreślić, że w czasach przedchrześcijańskich malowane jajo – oprócz powitania wiosny – pełniło również inne funkcje, przede wszystkim przekazywania tradycyjnej wiedzy o świecie oraz funkcje magiczne. Warto w tym miejscu nieco szerzej omówić każdą z nich.

Pisanki reprezentują wiedzę o świecie rozumianym jako całość, ze wszystkimi jego ziemskimi i niebiańskimi poziomami. Podkreślają to kosmologiczne elementy pisankowych kompozycji. W konsekwencji ukraińskie jaja, precyzyjnie zdobione, odzwierciedlają archaiczny obraz wszechświata.

Dodać warto, że malowane jajo odgrywało w domu rolę amuletu. Jak wspomniano wcześniej, powszechnie wierzono, że pisanka ma magiczną moc – przynosi dobro, szczęście, dobrobyt, a także chroni przed złem. Właśnie dlatego ludzie starali się zachować ją do następnej wiosny. Gdy budowano nowy dom, nad drzwiami wisiały amulety zrobione z malowanych jaj ozdobionych pszenicą. Ponadto było ono traktowane jako talizman przeznaczony dla zwierząt gospodarskich – jajo wieszano w stodole lub wkładano do gniazda kwoki wysiadującej kurczęta, a pokruszoną skorupkę dodawano do paszy dla drobiu (Ястребов 1895, 6). Warto zauważyć, że według wierzeń Ukraińców pisanka miała moc gaszenia ognia: gdy wybuchał pożar, obchodzono go z pisankami, gdyż ludzie wierzyli, że ogień nie rozprzestrzeni się, a jajko rzucone w płomień, natychmiast je ugasi (Ястребов 1895, 8). Ochronna magia pisanek była obecna w wielu aspektach prywatnego życia ludzi. Jak już wspominałam, kobiety zdobyły jaja, będąc w dobrym nastroju, kierując pozytywne myśli ku osobom, które miały zostać obdarowane: przyjaciółom, krewnym, znajomym. Pisanki

darowano w określonym celu, wierząc, że ich moc pomaga ludziom. Właścicielom domu wręczano jaja ozdobione 40 klinami lub zygzakami, a osobom starszym z czarnymi farbami i pasami (zwanymi „niebiańskimi pasami”, ukr. небесні смуги), które miały wyrażać szacunek do starszych osób, a także je chronić (Гуцуляк 1994, 32). Malowanymi jajami obdarowywano także mężczyzn szykujących się na wojenną wyprawę, aby strzegły ich w drodze oraz w walce. Dając pisankę, można było wyrazić swoją wdzięczność lub miłość. Ponadto zdobione jajko było ofiarowywane na znak rozejmu (w myśl zasady: gdzie jest jajko, tam panuje pokój), wraz z życzeniami zdrowia (jako symbol powrotu do życia po chorobie), a także piękna, siły oraz obfitości zbiorów (Килимник 1994, 221–222).

Zdobionemu jajku przypisywano właściwości dodawania ludziom urody, zdrowia oraz siły. Podkreśla to wiele zwyczajów. Pisanki były używane w medycynie ludowej jako lek na niektóre choroby, ale także jako środek przeciwko urokom (od „złego oka”), czarom, strachowi, gorączce itd. Wierzono, że jajko wchłania wszystkie choroby oraz negatywną, niszczącą energię. Przygotowując prezenty dla dziewcząt, pisanki ozdabiano kwitnącymi pąkami, aby obdarowywane rosły i rozkwitały. Natomiast pisanki dla chłopców dekorowano liśćmi dębu i gałązkami sosny, aby byli oni tak silni i zdrowi, jak wyobrażone na pisankach drzewa. Kobiety zamężne otrzymywały pisanki ozdobione kwiatami i gwiazdami, aby kwitły i rozświećlały otaczający je świat. Jajo było także symbolem i gwarantem płodności. Aby uzyskać obfite zbiory, w pierwszej i ostatniej bruździe zakopywano w ziemi jaja z rysunkami kłosów pszenicy i innymi ornamentami kojarzącymi się z pracą na roli. Czerwone jaja podrzucano do góry, aby żyto wzrosło wysoko i bujnie (Рыбаков 1981, 341).

Wierzono także, że otrzymana pisanka sprzyja założeniu rodziny oraz chroni ją. Bezdietna kobieta dostawała pisankę z wizerunkiem kwoki będącej symbolem płodności. Jajko zniesione przez młodą kurkę w okresie wielkanocnym miało szczególną moc płodności i doskonałości. Malowane na nim znaki miały chronić młodą rodzinę. Zresztą rodzina porównywana była z jajkiem, którego jedną połówką był mąż, a drugą żona. Spodziewając się dziecka,

kobieta malowała jajka w kwiaty lub ptaki symbolizujące duszę, która miała przyjść na świat (Иваницкая 2001, 63).

Jajo malowane w obrzędach wielkanocnych

Chrześcijaństwo zreinterpretowało dawne tradycje i przystosowało je do nowych potrzeb. Pisanka zaczęła odgrywać ważną rolę w obchodach Świąt Wielkanocnych, będąc jednym z głównych symboli obrzędów paschalnych. Przedstawione symbole na pisankach odwoływały się do chrześcijańskich znaczeń. Dlatego obrzędy religijne związane z malowanym jajem można podzielić na te, które występują okresie przedwielkanocnym, wielkanocnym oraz powielkanocnym, a także te, które łączą się z ceremoniami i obyczajami związanymi z kalendarzem liturgicznym (poza Wielkanocą) oraz rodzinnym (Смирнова 1990, 44–457).

Oto one: po poświęceniu w cerkwi pisanki wkładano do „latarni” (ukr. ліхтарик) lub „pajączka” (ukr. павучок)⁷ (Смирнова 1990, 44–45). Po uroczystym nabożeństwie w cerkwi ludzie zwykle się „chrystusowali”, to znaczy witali się, przekazując sobie wielkanocne pozdrowienie: „Chrystus zmartwychwstał!” – „Prawdziwie zmartwychwstał!” (ukr. Христос Воскрес! – Воістину Воскрес!), i całowali się; następnie obdarowywali się pisankami. Jest to stara chrześcijańska tradycja wymiany kolorowymi jajkami przy radosnym pozdrowieniu, na znak miłości i braterskiej jedności wierzących. Dawano je krewnym, znajomym i sąsiadom, którzy przychodzili złożyć życzenia z okazji święta, – zarówno w pierwszym dniu Wielkanocy, jak i w ciągu całego Wielkiego Tygodnia. Ludzie zabierali je ze sobą, idąc w odwiedziny, dawali je także ubogim jako jałmużnę, która gwarantowała spokój duszy. W piątek w Tygodniu Wielkanocnym zwyczajowo częstowano jajami nowożeńców, a zwłaszcza zięcia, który przychodził w odwiedziny do teściowej. W ten sposób Ukraińcy nie tylko wyrażali swoją radość z powodu zmartwychwstania Chrystusa, ale także zawierali pokój lub wybaczały sobie winy (Горняткевич 1931, 13–14).

Kiedy rodzina wracała z cerkwi po porannym nabożeństwie wielkanocnym, zgodnie ze zwyczajem wszyscy obmywali się przed

⁷ W tym kontekście badaczka odnosi się do tradycji ukraińskiej.

uroczystym śniadaniem wodą z miski, do której wkładano korale, a także trzy pisanki z czerwonym tłem. Jeżeli w domu była panna na wydaniu, to ona myła się pierwsza, a na koniec ablucji rodzinnych zabierała pisanki, aby być piękną jak czerwone jajko. Jaja te były umieszczane w domu i tam przechowywane do następnej Wielkanocy (Килимник 1994, 27). Wodę z tego rytualnego obmywania również uważano za świętą, dlatego podlewano nią kwiaty lub drzewa owocowe. Wierzono, że taka woda pozytywnie wpływa na wzrost roślin. Huculski gospodarz, przychodząc z cerkwi ze święconym jajkiem, nie wchodził prosto do domu, lecz przechodził przez podwórko, posypując wszystko wokół solą święconą w celu odpędzenia złych mocy, i szedł do stajni, aby przywitać się ze zwierzętami. Tam zapalał poświęconą świecę i podchodząc do każdego zwierzęcia, kładł jajko na jego grzbiecie, wypowiadając zdanie: „Jak ten dar jest czerwony, tak aby Bóg dał wam takie cielęta (źrebięta, jagnięta) czerwone”⁸ (ukr. Який цей дар червоний, щоб вам Бог дав такі телята (лошата, ягнята) червоні). Nie odnosił się jednak do świń i psów, ze względu na ludowe przekonanie o nieczystości tych zwierząt. Po złożeniu takich życzeń zwierzętom gospodarz odcinał kawałek święconej baby wielkanocnej, zanurzał go w soli i dawał po kawałku każdemu z nich (Воропай 1993, 404).

Drugi dzień Świąt Wielkanocnych, czyli poniedziałek, nazywano „wołoczilnym” (ukr. волочильний), a nazwa ta funkcjonowała w Galicji razem z nazwą „łany poniedziałek” (ukr. Поливаний понеділок). Dzieci do dwunastego roku życia szły z życzeniami do krewnych, kapłanów, położnych, znajomych, rodziców chrzestnych. Takie dzieci nazywano „chrystosuwalnikami” (ukr. христосувальники) lub „wołoczebnikami” (ukr. волочечники). Przynosiły one w prezencie kołacz oraz kilka pisanek lub kraszanek. Samodzielnie rozwiązywały węzełek i rozkładały pisanki. Za to otrzymywały prezenty, a mianowicie: bułeczki, orzechy, cukierki, pisanki, drobne monety itp. Kiedy dzieci przynosiły te podarunki do domu, przekazywały je matce, która następnie dzieliła je między wszystkie dzieci. Na Huculszczyźnie w drugi dzień Świąt Wielkanocnych matki, które miały córki na wydaniu, organizowały spotkania, na

⁸ Latarnia (ukr. ліхтарик), pajęczek (ukr. павучок) – przedmioty ze słomy lub trzciny wieszane w centrum mieszkania.

których zbierała się młodzież. Po tańcu każda dziewczyna musiała dać chłopakowi zdobione jajko (Килимник 1994, 94).

W Poniedziałek Wielkanocny przypadał też inny obrzęd. W tym dniu, chłopcy oblewali dziewczęta wodą, one natomiast opłacały się za to jajkami, to znaczy do wiadra z wodą wrzucały trzy pisanki. Dawano chłopcom tylko jaja z czerwonym tłem, co symbolizowało miłość. Nie było zwyczaju jawnego wręczania chłopcu pisanki. Gdy dziewczyna decydowała się na taki gest, oznaczało to, że chce, aby chłopak jej się oświadczył. Nieprzyjęcie takiego prezentu było traktowane jako wielka zniewaga. Natomiast gdy któryś z członków rodziny nie mógł być obecny w czasie świąt lub zaginał, matka zostawiała dla niego trzy zdobione jaja i kawałek baby wielkanocnej, które zawijała w ręcznik i stawiała w zacisznym miejscu jako symbol nadziei. Ten dar matki był przechowywany do Wniebowstąpienia Pańskiego, a w tym dniu rozdawano go ubogim (Воропай 1993, 410).

Warto podkreślić, że z pisankami łączyło się wiele obrzędów związanych z pamięcią o zmarłych. Za pośrednictwem malowanych jaj odbywała się duchowa komunikacja ze zmarłymi. Wierzone, że jajko jako symbol siły życia miało cudowną moc i dawało możliwość przywracania życia zmarłym na pewien czas (Кульжинский 1899, 39⁹). Symbol ten znajduje odzwierciedlenie w rytuale „chrystusowania” ze zmarłymi. Rytuał polegał na tym, że w czasie Wielkanocy osoby strasze udawały się do grobów i oddawały cześć zmarłym krewnym, zakopując pisanki w grobie lub rozbijając zdobione jaja o krzyż, mówiąc „Chrystus zmartwychwstał!”. Po rozbiciu pisanki rozsypywano na grobie w przekonaniu, że bliscy przylecą, przybrawszy postać ptaków, a następnie zjedzą pokruszone jajka. W tym miejscu należy też przedstawić wspomniany już wcześniej zwyczaj zwany Radonica, wywodzący się z czasów przedchrześcijańskich, który obchodzono w drugim tygodniu po Wielkanocy. U dawnych Słowian był to prawdopodobnie okres upamiętnienia zmarłych. Wierzone, że zmarli krewni cieszyli się z tego obrzędu, przywracającego pamięć o nich i stąd – podobno – wywodzi się nazwa tego święta (Кульжинский 1899, 415). Obecnie używa się innych nazw synonimicznych, pochodzących z różnych regionów Ukrainy, a między innymi: „grobki” (ukr. гробки), „mogiłki”

⁹ W tym kontekście badacz odnosi się do tradycji ukraińskiej.

(ukr. могилки), „stupy” (ukr. стипи), „prowody” (ukr. проводи). W czasie tych obchodów na grobie zostawiano jajko, jako przesłanie rodzinne dla duszy zmarłego krewnego. Jajo przeznaczone do tego celu zdobiono osobno, zgodnie z tradycyjnym wzorem rodowym, bo w przeciwnym razie zmarli mogliby go nie odczytać. Według pierwotnego, przedchrześcijańskiego znaczenia tego rytuału, jajo traktowano jako symbol odrodzenia, zapewniający powrót bliskiej osoby do plemienia. W niektórych regionach Ukrainy panuje przekonanie, że jeśli położone na grobie jajo pozostanie nienaruszone, to znaczy, że duch zmarłej osoby spoczywa w pokoju, ale jeśli jest uszkodzone lub znikło, oznacza to, że za tę osobę trzeba się modlić (Кульжинский 1899, 417).

Na południowych stepach Ukrainy, w obwodzie chersońskim, istniał również zwyczaj umieszczania na świątecznym stole wielkanocnym, obok baby wielkanocnej, talerza, na którym wysypywano ziemię, porośniętą zieloną trawą, co nawiązywało do grobu i przywoływało pamięć o zmarłych członkach rodziny. Na talerzu umieszczano tyle czerwonych pisanek, ilu było zmarłych krewnych. Jest też rodzaj małego symbolicznego grobu (Кульжинский 1899, 407). Jeśli podczas Świąt Wielkanocnych umierała dziewczyna, to w trumnie robiono jej z pisanek wieniec weselny wokół głowy. Natomiast gdy zmarło dziecko, zawiązywano mu w węzełek czerwone jajka. Robiono to po to, aby dziecko miało się czym bawić na tamtym świecie. Inne osoby zmarłe w czasie Wielkanocy także otrzymywały pisanki – po jednej wkładano do ich trumny na znak rychłego zmartwychwstania. Warto podkreślić, że barwa zdobionych jaj przeznaczonych dla zmarłych lub dekorowanych w domach, które przeżywały śmierć bliskich, również miała określone znaczenie symboliczne. Uważano, że jeżeli w ostatnim roku ktoś zmarł w domu, pisanki należy pomalować na zielono, ponieważ kolor zielony kojarzono z przestrzenią zamieszkiwaną przez siły nieczyste, natomiast jeśli w okresie przed Wielkanocą w domu znalazł się nieboszczyk, to istniała tradycja nakazująca, by na Wielkanoc barwić jajka na niebiesko, dlatego że kolor ten wraz z czernią w kulturze ukraińskiej utożsamiano ze śmiercią i żałobą (Войтович 2002, 172).

Zakończenie

Reasumując, można stwierdzić, że zwyczaj tworzenia pisanek ma długą historię oraz różnorodne znaczenia kulturowe. O doniosłości malowanych jaj świadczy też sam proces ich dekorowania, to znaczy barwienia i pisania. Analiza poszczególnych zwyczajów i obrzędów wskazuje, że pisanki i kraszanki były w Ukrainie postrzegane jako źródła potężnego magicznego wpływu na przebieg życia ludzi. Funkcja obrzędowa pisanki, jej magiczne właściwości w medycynie ludowej oraz rola w obrzędach rodzinnych, a także agrarno-magicznych w różnych regionach Ukrainy w ciągu całego roku, zwłaszcza w okresie Wielkanocy – która jest zdecydowanie najważniejszym świętem w tradycji prawosławnej – świadczy o bardzo dużym znaczeniu malowanych jaj w kulturze ukraińskiej.

Pisanka jest stałym i ważnym elementem folkloru ukraińskiego, o czym świadczy jej obecność w licznych zwyczajach i obrzędach agrarnych, przede wszystkim związanych z przywoływaniem wiosny. Dekorowanie jaj sięga, co prawda, czasów przedchrześcijańskich, ale wraz z wprowadzeniem chrześcijaństwa na terenach Ukrainy symbolika pisanek stopniowo ulegała zmianie. Do pierwotnych znaczeń odnowy natury, płodności i urodzaju dołączyła wówczas symbolika radości i wiary w zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, a także symbolika przebaczenia bliźnim i odpuszczania win.

Bibliografia

- Hobsbawm, Eric i Ranger Terence 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge-New York: Cambridge University Press.
- Біняшевський, Ераст. 1968. *Українські писанки*. Київ: Мистецтво.
- Ветухов, Алексей. 1902. *О писанках*. Харьков: б.изд.
- Войтович, Валерій. 2002. *Українська міфологія*. Київ: Либідь.
- Воропай, Олекса. 1993. *Звичаї нашого народу*. Київ: Оберіг.
- Горняткевич, Дем'ян. 1931. *Роль жінки в постанні українського мистецтва*. Львів: б.вид.
- Грінченко, Борис. 1909. *Словарь української мови*. Київ: б.вид.
- Гуцуляк, Олег. 1994. *Про таємничу символіку писанки*. Івано-Франківськ: Видавництво Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
- Єфремов, Євген. 2016. *Історія української музики*. Київ: б.вид.
- Жайворонок, Віталій. 2006. *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Київ: Довіра.

- Иваницкая, Зинаида. 2001. *Писанка: 300 образов*. Москва: б.изд.
- Килимник, Степан. 1994. *Український рік у народних звичаях в історичному світлі*. Київ: Обереги.
- Кульжинский, Сергей. 1899. *Описание коллекции народных писанок*. Москва: Поставщик Высочайшего Двора Т-во Скоропечатни А. А. Левенсон.
- Ле, Иван. 1940. *Україна*. Том 1. Київ: Держлітвидав України.
- Мелетинский, Елеазар. 2012. *Поэтика мифа*. Москва: Академический проект.
- Мельничук, Олександр. 1982. *Етимологічний словник української мови*. Том 4. Київ: Наукова думка.
- Мороз, Захар. 1959. *П'єси*. Київ: Український письменник.
- Нечуй-Левицький, Иван. 1956. *Зібрання творів у десяти томах*. Том 1. Київ: Наукова думка.
- Пропп, Владимир. 1995. *Русские аграрные праздники*. Санкт-Петербург: Азбука.
- Рыбаков, Борис. 1981. *Язычество древних славян*. Москва: Наука.
- Сапіга, Василь. 1993. *Українські народні свята та звичаї*. Київ: Знання України.
- Селиванова, Светлана. 2008. *Русский фольклор. Основные жанры и персонажи*. Москва: Логос.
- Смирнова, Ирина. 1990. *Яйцо. Наука и религия*. Москва: б.изд.
- Сосюра, Володимир. 1961. *Поезія не спить*. Київ: Державне видавництво художньої літератури.
- Стельмах, Михайло. 1972. *Твори*. Київ: Дніпро.
- Сумцов, Микола. 1891. *Писанки*. Киев: Киевская старина.
- Таранущенко, Стефан. 1927. *Українські писанки як пам'ятки народного малярства*. Харків: б.вид.
- Топоров, Владимир. 1980. *Яйцо мировое*. Москва: Наука.
- Шевченко, Тарас. 1911. *Малий Кобзар для дітей з малюнками*. Полтава: Український учитель.
- Ястребов, Владимир. 1894. *Материалы по этнографии Новороссийского края*. Одесса: Типография Окружного штаба.
- . 1895. *Несколько слов о писанках*. Киев: Киевская старина.